

Л. І. Виногородська

СЕРЕДНЬОВІЧНІ ГОРОДИЩА НА ВОЛИНІ ТА ПОЛІССІ

У статті розглядаються городища давньоруського часу, що були відкриті розвідками на теренах Волині і Полісся. Всі розглянуті городища знаходилися на стратегічно важливій оборонно-торговій лінії Західного Бугу і Послущя. Вони були опорними пунктами в оборонній системі як давньоруського, так і литовського часів. Вище вказані городища потребують подальшого дослідження.

Ключові слова: давньоруські городища, опорні пункти, торгова мережа, обстеження.

Городища давньоруського часу на Волині й Поліссі значною мірою обстежені й класифіковані відомими дослідниками ще за радянських часів. Але певна кількість городищ, на місці яких виникли післямонгольські укріплення (феодалні замки або сторожові оборонні споруди), недостатньо досліджені і, в переважній більшості, не розкопувалися.

Одним з таких городищ є укріплення на р. Західний Буг поблизу сучасного с. **Литовеж Іваничівського р-ну Волинської обл.** Воно зафіксоване в археологічній літературі багатьма дослідниками (О.М. Цинкаловський, О.О. Ратич, П.О. Раппопорт, М.П. Кучера). Розташоване на мису, в урочищі «Замок» у вигині правого берега ріки (рис. 1). Долина річки з лівого боку має ширину, в середньому, близько двох кілометрів. У ній переважають лугові заболочені пониження, а також стариці, що заросли водно-болотистою рослинністю. Правий берег, де знаходиться городище, високий з крутими схилами, підмивається річкою, яка оперізує його з трьох боків, утворюючи витягнутий вузький півострів. З напільного боку мис із півночі на південь перерізають три оборон-

ні лінії, паралельні одна одній, що утворюють три окремі ділянки. Перша ділянка городища, найбільш висока, відділяється від другої дугоподібним валом з ровом. Посередині валу був в'їзд, напевно, з мостом через рів (рис. 2). Друга ділянка знаходиться нижче першої і відділяється від третьої ровом з майже непомітним валом. Окрім цього простежуються оборонні укріплення окольного міста, що мають у плані підковоподібну форму, кінці якої впираються у річку. Крутий схил південної частини мису простягається близько одного кілометра на схід від річки, де переходить в ескарпований схил і повертає на північ. В цій частині ескарп переходить у рів, який дуже знівельований. На відстані близько двох кілометрів рів повертає на північний захід і виходить до річки. Таким чином створюється замкнута лінія укріплень міста.

На думку П.О. Раппопорта це городище було засноване мешканцями літописного міста Всеволожа [Раппопорт, 1967, с. 43], куди вони переселилися після спалення міста в XI ст. галичанами [Літопис руський, 1989, с. 151, 438, 546]. На городищі під культурними нашаруваннями литовського періоду (XIV–XV ст.) було знайдено кераміку XII–XIII ст. [Цинкаловський, 1937, с. 183–240].

У 1930-х роках городище обстежив О.М. Цинкаловський [Цинкаловський, 1986, с. 25–26] і спочатку датував його литовським періодом, але за інформацією, наданою ним П.О. Раппопорту, на городищі були знайдені матеріали XII–XIII ст. [Раппопорт, 1967, с. 43]. Слід зазначити, що О.М. Цинкаловський як і П.О. Раппопорт, подає замчище у с. Литовеж як давньоруське літописне місто Всеволож, спалене у XI ст. На цій самій сторінці він описує інше го-

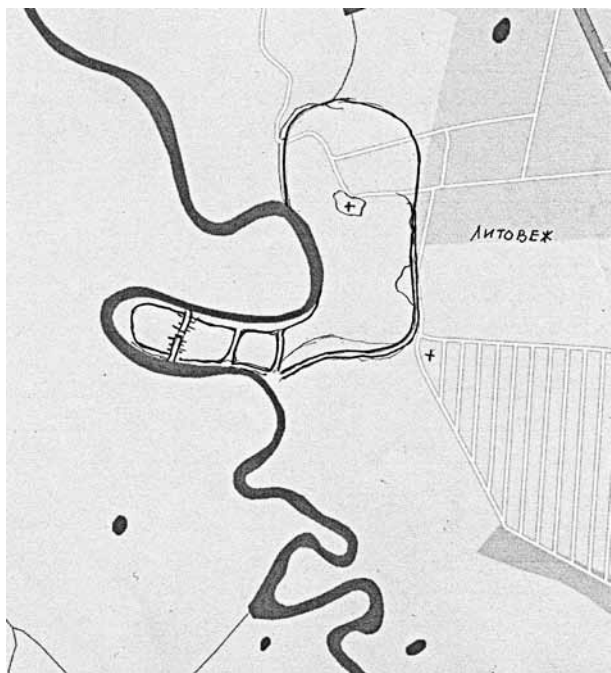

Рис. 1. План замчища у с. Литовеж
(креслення-схема з супутникової мапи)

городище того ж часу біля с. Старгород за 2–3 км нижче Литовежу, також під назвою Всеволож. Тому у О.М. Цинкаловського виникає деяка плутанина з назвами городищ і їх датуванням. О.О. Ратич після невеликих розкопок на городищі у 1957 році також датував його давньоруським часом [Ратич, 1957, с. 10].

У каталозі М.П. Кучери біля с. Литовеж подаються два городища X–XI ст.: Литовеж I площею 1,0 га й Литовеж II площею 3,0 га з поселанням на В.Б. Антоновича, О.М. Цинкаловського та Р.М. Чайку [Антонович, 1901, с. 1-132; Цинкаловський, 1937, с. 183-240; Чайка, 1979]. Каталог містить також план першого городища трикутної форми [Кучера, 1999, с. 190]. За пла-

ном це городище відповідає городищу X–XI ст. біля с. Старгород. Воно розташоване в низині серед боліт, у заплаві Західного Бугу (чітко фіксується на супутниковій мапі). Друге городище, про яке говориться у даній статті, також достатньо чітко проявляється на супутниковій мапі і знаходиться безпосередньо біля с. Литовеж (у каталозі М.П. Кучери немає його плану). Воно було візуально обстежене автором статті двічі, з Ю.М. Мазуриком у 2007 році та з С.Д. Панишком у 2011 році. Під час першого обстеження на краю городища були зафіксовані залишки цегляної кладки на вапняному розчині, що вже частково обвалилася у Західний Буг (під час другого обстеження фрагмент стіни вже повністю впав у ріку). Ця стіна була вимурувана на обпаленій глині, яка, напевно, слугувала основою для спорудження укріплень Литовежу. Подібна техніка спостерігається і на інших укріплених пам'ятках русько-литовського часу. (наприклад, на городищі середини XIII ст. біля с. Сокильці на р. Ушиці основу валу також складала обпалена глина). Ця стіна, звертаючи увагу на формат цегли і розчин на якому вона була вимурувана, скоріш за все, відноситься до укріплень литовського часу. Під час другого обстеження було зібрано підйомний матеріал на території поселення, що складався переважно з фрагментів кераміки XV ст., дрібних фрагментів стінок горщиків XIII ст. та ліпного посуду. В обривах берега ріки на поселенні виділялися заповнення споруд і ям.

За писемними даними вперше місто Литовеж згадується під 1501 роком, коли місту було надане магдебурзьке право [Заяць, 2003, с. 102]. В акті 1545 року згадується, що воно мало значну сільську округу [Памятники изданные, 1859, с. 177]. В описі Володимирського замку (1545 рік) вказується, що одну з башт утримували Володимирські міщани разом із міщанами Литовежськими [Памятники изданные, 1859, с. 18]. Місто було розташоване на важливому

Рис. 2.
Фото городища
біля с. Литовеж

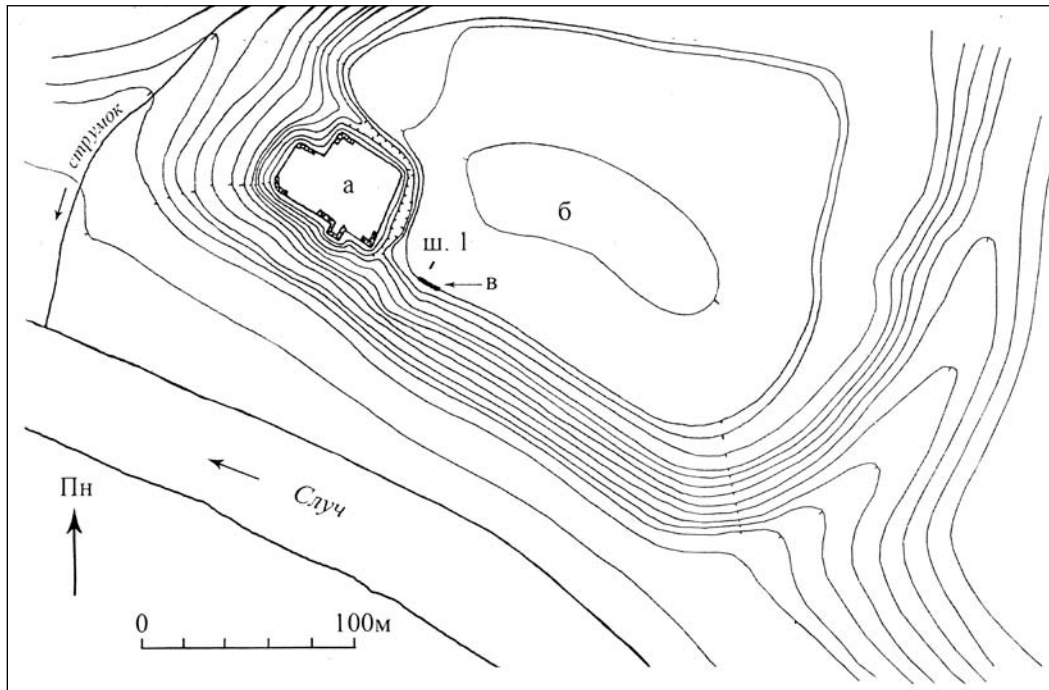

Рис. 3. Топографічний план замку в с. Губків (за Б. Прищепю)

торговому шляху, що підтверджують писемні джерела, в яких згадується приватна митниця [Торгівля, 1990, с. 63]. У 1568 році була здійснена спроба встановити в Литовежі державний митний прикомірок [Цинкаловський, 1986, с. 515]. Біля міста на березі річки було обладнане місце для будівництва ком'яг, що згадується в акті під 1583 роком «...до Литовижа на три комяги пан подчашии дерева даль...» [Торгівля, 1990, с. 347, 343]. У реєстраційній книзі Берестейської митниці (1583 рік) згадується, що «...комягъ 3, збожемъ наладованыхъ зъ власныхъ фольварковъ именей своихъ зъ Литовижа...» [Торгівля, 1990, с. 192]. В актах XVI ст., як важливі компоненти міського просторового розвитку згадуються ринок, замок, костел [Заяць, 2003, с. 110].

Як бачимо з актів і описів, у пізньосередньовічний період місто займало важливе місце в оборонній і торговій мережі міст Волині й мало порт, в якому стояли торгові й вантажні судна. Воно, на нашу думку, було засноване на давньоруському городищі, що було спалене монголами, оскільки, за спостереженнями автора статті (дані розкопок замків у Брацлаві, Старокостянтинові, Пиляві, Вінниці та інших містах), Литва під час колонізації України завжди використовувала вали городищ давньоруського періоду для будівництва своїх укріплень.

На даний час городище інтенсивно підмивається річкою Західний Буг.

Звернемося до наступного городища в **с. Губків Березнінського р-ну Рівненської області**. Це залишки мурованого феодального

замку XV–XVII ст., що був збудований, найімовірніше, на місці давньоруського городища (рис. 3). Розташований на високій скелі, що підіймається над р. Случ на 15,0–20,0 м (рис. 4). З напільного боку відділений від поселення глибоким ярмом-ровом, що оминає городище-замок з трьох боків, а з четвертого боку прикритий крутими схилами і р. Случ. Городище було надійно захищене від ворогів. Через глибокий яр на відстані біля 1,0 км від городища знаходиться ще одне скельне підвищення, на якому розташована церква.

У каталозі А.В. Кузи «Древнерусские городища X–XIII вв.» Губківське городище взагалі відсутнє. У переліку городищ у роботі М.П. Кучери «Слов'яно-руські городища VIII–XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем» воно позначене як городище нагірного типу XI–XII ст. площею 0,6 га [Кучера, 1999, с. 190.]. При датуванні городища М.П. Кучера посилався на звіт Ю.М. Никольченка (розвідкові роботи) за 1974 рік (Рівненський краєзнавчий музей) та Довідник з археології України 1982 року. У звіті Ю.М. Никольченка відзначено, що під час шурфування на городищі знайдено кераміку XI–XII ст. з хвилястим і лінійним орнаментом, але рисунків цієї кераміки немає [Никольченко, 1974].

Восени 2010 р. автором статті разом з В.К. Козюбою й А.В. Петраускасом був здійснений огляд городища-замку й під час огляду зібрано на поселенні за ровом на городах фрагменти посуду XV–XVII ст., серед яких траплялися й дрібні фрагменти стінок кераміки, вірогідно, XIII ст. Восени 2011 р. було

Рис. 4. Фото городища-замку в с. Губків

проведено обстеження пам'ятки Б.А. Прищепю разом з автором статті і закладено невелику траншею на території пригородку, що відділявся від замку глибоким ровом [Прищепя, 2011]. У траншеї було відкрито фрагмент кам'яної стіни споруди 0,6 м завширшки, що була врізана у материк з зовнішнього боку. З внутрішнього боку вона була поглиблена у материк на 0,7 м. В заповненні споруди зібрано кераміку XVI–XVIII ст. Крім цього зафіксовано частину зовнішнього муру пригородку, що знаходився на краї крутого схилу до ріки Случ (рис. 3). Нажаль, під час розкопок не було знайдено жодного фрагменту кераміки давньоруського часу.

Розглядаючи місцезнаходження описаних городищ, відзначимо, що Литовеж був портом на судноплавній річці Західний Буг. Очевидно, це можна екстраполювати й на Губків на р. Случ, яка теж на той час була судноплавною.

Останньою з розглянутих пам'яток є літописне *м. Корець (літописний Корчеськ) Рівненської області*. Стаціонарних археологічних досліджень у місті не проводилося. Але археологічні спостереження за культурними нашаруваннями під час архітектурних досліджень у 1989–1990 роках дозволили авторам робіт висунути цікаву гіпотезу про територіальний розвиток міста (керівник проекту Р.І. Могитич). На їх думку замковий пагорб, заселений у давньоруський час і спалений під час ординського погрому 1241 року, був значно більшого розміру й не мав на той час рову, що розділяв замок і пригородок у пізньосередньовічний період [Фугель, 1992, с. 33–37]. Рів був прокопаний під час спорудження мурованих укріплень у XVI–XVII ст. Дерев'яний замок, збудований литовцями близько 1399 року стояв в іншому місці, скоріш за все, на території малого палацу Чарторийських, де зараз знаходяться лицей і музична школа [Фугель, 1992, с. 33–37]. На картосхемі міста авторами проекту реконструкції замку показані

три окремі укріплені території давньоруського часу (XI–XIII ст.), що складали разом з містом єдину оборонну систему – первісне ядро міста (рис 5). Це територія замку, де було закладено шурф, малого палацу (лицей й музична школа) та Воскресенського монастиря, де було зібрано підйомний матеріал. На їхню думку, на цих місцях також були городища XI–XIII ст. Первинне городище за концепцією авторів проекту розміщувалося на місці малого палацу на південь від головного шляху Київ–Луцьк і контролювало переправу через р. Корець. На північ від шляху знаходився Воскресенський монастир. Широкий і довгий рів, що заповнювався водою з джерела, захищав давньоруське місто з напільного боку (перед теперішнім Свято-Троїцьким монастирем). Освоєння території з напільного боку (с. Зарів'я) почалося у XVI ст. Освоєння лівого берегу р. Корчик почалося не пізніше другої половини XII–XIII ст. і на місці сучасного костельу Св. Антонія був оснований укріплений форпост, що також контролював головний шлях на Луцьк, який пролягав вздовж нього. Пізніше західне поселення Новий Корець також було захищене ровом, що з'єднував р. Корчик з її лівобережною притокою за допомогою греблі. З південного боку Нового Корця проходив шлях на Острог, що мав переправу через ріку навпроти оборонного рову Старого міста. Таким чином, побудова нового мурованого замку XVI–XVII ст. на його сучасному місці на однаковій відстані від обох переправ через ріку – Луцького і Острозького напрямів, дозволяла контролювати їх за допомогою артилерії.

Значну допомогу у локалізації літописного Корчеська й хронології культурних нашарувань пізньосередньовічного міста надали проведені археологічні експертизи і розвідки в м. Корці у 2004–2009 рр. Рівненською філією ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України під керівництвом директора філії Б.А. Прищепи.

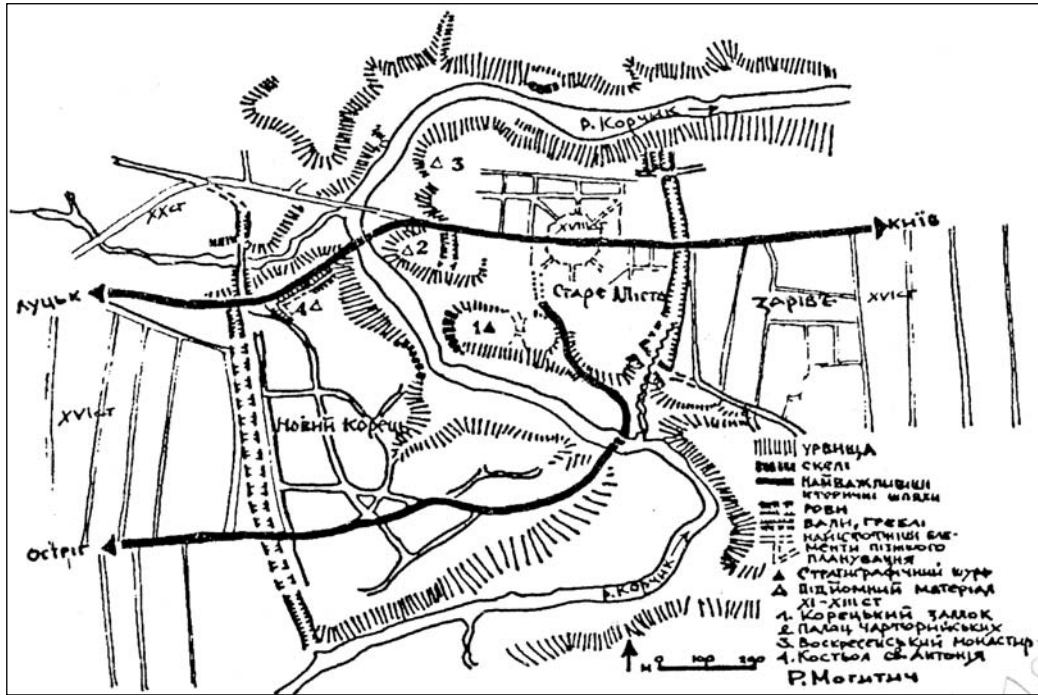

Рис. 5. Топографія давнього Корця (за І. Фуголем і Р. Могитичем)

У ході робіт були отримані нові дані для вивчення процесів становлення давньоруського міста та його розвитку в пізньосередньовічну добу. Завдяки цим дослідженням було встановлено, що територія Старого міста була густо заселена з давньоруського часу. Особливо великі культурні нашарування відносяться до литовсько-польського періоду існування міста. Чисельні розкопки були проведені на центральних ділянках міста, неподалік від замку Чарторийських. На всіх ділянках спостерігалися потужні нашарування (0,9–1,7 м) XVI–XVIII ст. На ділянці по вул. Київська 57-а досліджено засипаний рів давнього Корчеська, що підтверджує гіпотетичні розрахунки архітекторів¹. На інших ділянках разом з шарами XVI–XVIII ст. простежувалися нашарування XII–XIII ст.

У 2012 році, у зв'язку з підготовкою історико-опорного плану м. Корець, для перевірки гіпотези архітекторів і хронографії освоєння території замку та інших місць на території міста були проведені археологічні розвідки-дослідження на гіпотетичних пам'ятках XII–XIII ст.

По-перше, було закладено траншею 15,0 м завдовжки на території замку перпендикулярно до в'їзної башти і два шурфи у західній частині замку (рис. 6).

У траншеї № 1 верхні нашарування до глибини 0,4–0,5 м склалися з перевідкладеного ґрунту, насиченого будівельним сміттям та

1. За усім повідомленням Б.А. Прищепи.

дрібними фрагментами цегли часу будівництва замку XVIII ст., в якому траплялися нечисельні знахідки XVI–XVII ст. (цвяхи, фрагменти кераміки, кахлів). Під цим шаром знаходилася знівельована поверхня, певно часу будівництва замку, під якою знаходився темно-сірий рихлий шар, у верхній частині якого траплялася кераміка давньоруського часу (XII–XIII ст.), а нижче – епохи неоліту-бронзи. Слід зазначити, що кількість матеріалів

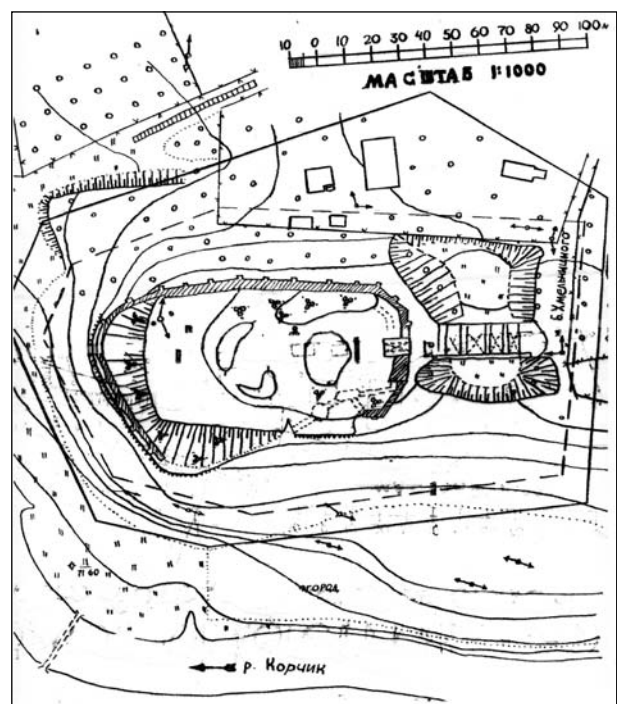

Рис. 6. Топографічний план замку в Корці

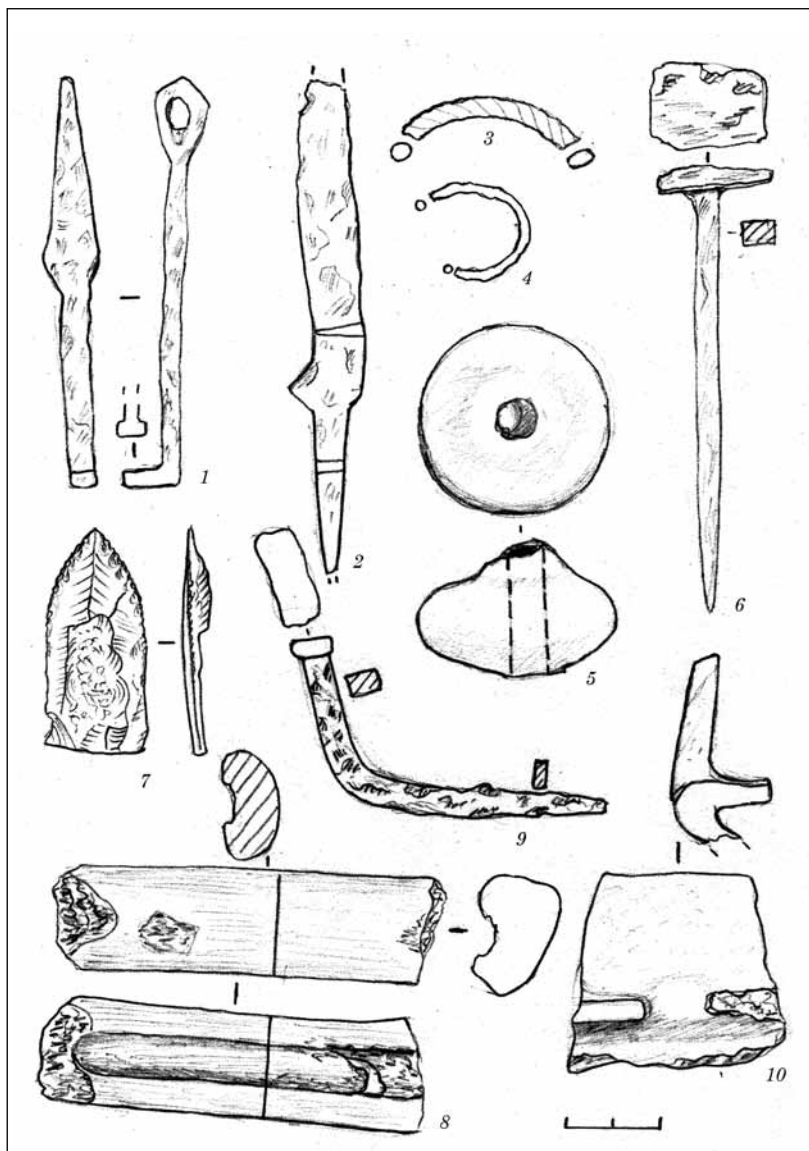

Рис. 7. Речі давньоруського часу з розкопок замку в Корці (1-4, 8, 10)

руського часу, що опускалася у материк (жовтий суглинок) до глибини 1,2 м від поверхні. Підлога споруди була підмазана глиною 0,08 м завтовшки і обпалена. На підлозі знаходився тонкий щільний прошарок з попелу і вуглинок, у якому знайдено фрагменти горщиків XII–XIII ст. галицького типу з різко відігнутими назовні вінцями. Довжина споруди складала 3,8 м. Зафіксована частина споруди 1,1 м завширшки. Друга частина споруди врізалась у західну бровку траншеї. Напевно, ця споруда мала якесь відношення до згорілого житла у квадраті 7–8 (залягала на одному стратиграфічному рівні). У квадратах 6–8 під давньоруським шаром знаходився товстий шар епохи енеоліту-бронзи, насичений фрагментами товстостінної ліпної кераміки двох типів: червоноглиняної з домішками дробленого кварциту, ззовні часто залощену, та подекуди розписану червоно-коричневою фарбою (фрагменти стінок та донець посудин, чаш із заокругленим краєм; більш

княжої доби збільшувалася у північній частині траншеї, особливо у квадратах 7–8, де було зафіксовано на глибині 0,7–1,1 м прошарок горілого дерева і спалених до чорного кольору людських кісток, скоріш за все жіночих, оскільки біля них знайдено фрагменти скроневого кільця, скляного браслета, залізний ключ, виріб із кістки та значну кількість кераміки XII–XIII ст. (рис. 7, 2-6). У північно-західному куті траншеї зафіксовані залишки зруйнованої глиняної печі з фрагментами череня. На жаль, споруда частково знаходилась у північній стінці траншеї, тому докопати її було неможливо через обмаль часу та зруйнування стінки траншеї грабницьким розкопом. У верхній частині давньоруського шару зафіксовані поодинокі фрагменти кераміки золотоординського часу (середина XIII – перша половина XIV ст.), виготовленої на ручному гончарному колі і прикрашеної по плічках недбало зробленою горизонтальною хвилею. У квадратах 5–6 на глибині 0,7 м зафіксовано частину споруди давньо-

тонку сіру з домішкою жорстви, з потоншеними вінцями з трохи відігнутим краєм, прикрашеним іноді косими насічками або вдавленням). У квадратах 7–8 цей шар опускався у материк (межа заповнення йшла навкіс квадратів) до глибини 2,7 м від поверхні.

У шурфах 1, 2 у західній частині замкового подвір'я до глибини 0,7–0,8 м йшов рихлий мішаний шар сірого кольору з включенням фрагментів кераміки XVII–XVIII ст. і розрізненими людськими кістками. З глибини 0,7 м йшов більш щільний сірий шар, насичений вуглинами і фрагментами печини. В цьому шарі траплялися поодинокі фрагменти кераміки XV–XVI ст. та енеоліту-бронзи, але він також був перевідкладений. На глибині 0,9–1,0 м на материк проявилася обпалена підлога з тонким прошарком вуглин і попелу, аналогічна підлозі давньоруської споруди у траншеї 1, але матеріалів давньоруського часу не зафіксовано.

Результати досліджень на площі замку дають можливість стверджувати, що у давньо-

руський час на цій території знаходилося поселення (скоріш за все, городище, хоча валів давньоруського часу не зафіксовано), спалене монголами. У золотоординський час тут існувало невелике поселення, а з приходом Литви було споруджено дерев'яний замок, що у подальшому був перебудований у мурований.

На території музичної школи у садку було закладено шурфи, стратиграфія яких показала, що поверхня площадки на території малого палацу була знівельована під будівництво палацу й розбивку саду, тому культурні нашарування було знищено. На глибині 0,3–0,4 м під орним шаром з включенням дрібних фрагментів кераміки XVII–XVIII ст. проявився материк – жовтий суглинок. Було також проведено спостереження стратиграфії будівельної траншеї на території ліцею (малого палацу Чарторийських), яка показала, що від поверхні до материка (на глибину 1,0 м) залягав мішаний ґрунт з включенням сучасного будівельного сміття. Але спостереження за стратиграфією будівельної траншеї біля Міської Ради (вул. Київська, 69) показали досить товстий культурний шар темно-сірого кольору, в якому траплялися матеріали давньоруського та литовсько-польського періодів (зібрані у відвалах траншеї).

Було закладено також шурф на території подвір'я костюлу Св. Антонія, де від поверхні до материка, що проявився на глибині 1,1 м, залягав перевідкладений мішаний шар сірого кольору з поодиноким включенням дрібних фрагментів людських кісток, черепиці та керамічного посуду XVIII–XIX ст. Слід зазначити, що під костюлом і навколо нього зафіксовані великі кам'яні з коробовим склепінням підземні підвали й проходи, склепи й крипти, скоріш за все XVII–XVIII ст., що є пам'ятками історії і архітектури.

На території Воскресенського монастиря, що за непідтвердженими даними відноситься до давньоруського часу, було закладено траншею у південній частині подвір'я, на схилі від стіни собору до огорожі. Під завалами сучасного будівельного сміття і зруйнованих стін церкви зафіксований темно-сірий рихлий шар з включенням кераміки XVII–XVIII ст., який залягав відповідно схилу материка, що проявився на глибині 1,3–1,7 м від поверхні. Складається враження, що під час будівництва храму і келій у XVIII ст. територія ділянки була знівельована й викинута по схилу вниз. Можливо, дослідження на території монастиря, яка зараз майже вся заасфальтована, допоможуть у майбутньому відкрити залишки культурних нашарувань давньоруського періоду і підтвердять існування оборонних укріплень того часу.

Таким чином, археологічні дослідження у м. Корці в одних випадках підтвердили існування давньоруського міського рову, що відділяв Старе місто від поля, поселення (дитинця?) давньоруського і литовського часів на тери-

торії замку, а в інших – поставили під сумнів (існування давньоруських укріплень на теренах малого замку Корецьких, Воскресенського монастиря та костюлу Св. Антонія) гіпотези авторського колективу архітекторів на чолі з Р.І. Могитичем щодо територіального розвитку міста з локалізацією чотирьох укріплених городищ на території давнього Корчеська.

Можливо, додаткові археологічні дослідження на цих територіях відкриють нові дані про місцезнаходження і хронологію об'єктів й поставлять крапки у питаннях приналежності їх до тих чи інших пам'яток історії і архітектури.

Окремо відзначимо, що вище описані пам'ятки знаходилися на стратегічно важливій оборонно-торгової лінії Західного Бугу і Послущчя й були опорними пунктами в оборонній системі як давньоруського, так і литовського часів.

Розглянуті у статті городища відкривають ще одну сторінку з низки вже досліджених пам'яток давньоруського часу і окреслюють напрямки і перспективи для подальшого їх вивчення.

Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии / В.Б. Антонович. – М., 1900.
Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття / А. Заяць. – Львів, 2003.

Кучера М.П. Слов'яно-руські городища VIII–XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем / М.П. Кучера. – К., 1999.

Літопис руський за Іпатським списком / Пер. Л. Махновця. – К. 1989.

Никольченко Ю.М. Отчет о работе археологической экспедиции Ровенского краеведческого музея в 1974 г. / Ю.М. Никольченко // НА ІА НАНУ, ф. експедицій, № 1974/46.

Памятники изданные киевскою комиссиею для разбора древних актовъ. – Киевъ, 1859. – Т. V.

Прищепя Б.А. Звіт про археологічну експертизу та розвідки на території Рівненської області в 2011 році. – Київ, 2011 / Б.А. Прищепя, Л.І. Виноградська, В.Ф. Чекурков, О.П. Войтюк // НА ІА НАНУ, ф. експедицій, у науково-технічному опрацюванні.

Раппопорт П.А. Военное зодчество западнорусских земель X–XIV вв. / П.А. Раппопорт. – Л., 1967.
Ратич О.О. Давньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР / О.О. Ратич. К., 1957.

Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття: Волинь і Надніпрянщина. – К., 1990.

Фугель І. Корецький замок / Ігор Фугель, Роман Могитич // Вісник Укрзахідпроектреставрації. – Львів, 1992.

Цинкаловський О. Матеріали до археології Володимирського повіту / О. Цинкаловський // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – 1937.

Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся / О. Цинкаловський. – Вінніпег, 1986. – Т. 2
Чайка Р.М. Звіт про археологічні дослідження у верхів'ях Горині, Стиру і Західного Бугу у 1979 р. / Р.М. Чайка // НА ІА НАНУ, ф. 179/96.

Л. И. Виноградская

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ ГОРОДИЩА НА ВОЛЫНИ И ПОЛЕСЬЕЯ

В статье подается обзор городищ древнерусского времени, которые были открыты разведками на территории Волыни и Полесья. Все рассмотренные городища находились на стратегически важной оборонно-торговой линии Западного Буга и Послущья. Они были опорными пунктами в оборонной системе как древнерусского, так и литовского времен. Вышеуказанные городища требуют дальнейшего исследования.

L. Vinogradska

MEDIEVAL HILLFORTS OF VOLYNIA AND POLISSYAN

The article dealt with the settlement of ancient times that intelligence agencies were opened on the territory of Volhynia and Polesie. All reviewed the settlement were on the Arab military-strategic lines the Western bug and Posluččâ and anchor points in the defense system as old Russian and Lithuanian. The above mentioned settlement would require further study.